

Förskolans lärmiljöer och inre organisation

Diarienummer: 2024:348 BUN

Datum: 2024-10-31
Christian Jerhov
Verksamhetsutvecklare

Innehåll

1. Inledning	3
1.1. Förskolans uppdrag	3
2. Förutsättningar och inre organisation	3
2.1. Personal och befattningar	3
2.1.1 Förskollärares roll och uppdrag	4
2.1.2 Övriga befattningar och personalkategorier	4
2.1.3 Andel personal med förskollärlärolegitimation	5
2.2. Förskolans inre organisation	5
2.2.1 Mindre grupper under dagen	5
2.2.2 Personaltäthet	6
2.2.3 Socioekonomisk resursfördelning	6
3. Undervisningen	7
3.1. Lärmiljöerna	7
3.1.1 Fysisk	7
3.1.2 Pedagogisk	8
3.1.3 Social	8
4. Sammanfattande analys	8

1. Inledning

Föreliggande rapport beskriver Alingsås kommuns förskoleverksamhet under läsåret 2023/2024 i form av förutsättningar och inre organisation samt beskrivningar av undervisningens innehåll och genomförande. Ärendet behandlar inte de strukturella aspekterna av förskoleorganisationen avseende antal förskolor, deras storlek eller geografiska placeringar.

Underlaget utgörs av förskolornas verksamhetsuppföljningar (dokumentationen av det systematiska kvalitetsarbetet på enhetsnivå) och nationell statistik.

Resultaten av utbildningen i förskolan, analyser av måluppfyllelse och kvalitet och i förekommande fall förslag på framåtsyftande utvecklingsarbete redovisas i huvudmannens verksamhetsuppföljning.

1.1. Förskolans uppdrag

Enligt skollagen (SL 2010:800 8 kap. § 2) ska förskolan stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda barnen en trygg omsorg. Verksamheten ska utgå från en helhetssyn på barnet och barnets behov och utformas så att omsorg, utveckling och lärande bildar en helhet. Vidare ska förskolan främja allsidiga kontakter och social gemenskap och förbereda barnen för fortsatt utbildning.

I läroplanen (Lpfö 18) förtydligas uppdraget ytterligare och där framgår, bland mycket annat, att förskolan ska lägga grunden för ett livslångt lärande och att den ska vara rolig, trygg och lärorik för alla barn. Förskolans undervisning ska utgå från ett innehåll som är planerat eller uppstår spontant. Läroplanen betonar också att leken är grunden för utveckling, lärande och välbefinnande i förskolan.

2. Förutsättningar och inre organisation

2.1. Personal och befattningar

För att bedriva undervisning inom förskolan krävs legitimation. I förskolan får det, i undervisningen, utöver förskollärare finnas annan personal med sådan utbildning eller erfarenhet att elevernas eller barnens utveckling och lärande främjas (SL 2010:800 kap. 2 §§ 13-14).

2.1.1 Förskollärarens roll och uppdrag

Av läroplanen (Lpfö 18) framgår att förskolläraren ansvarar för det pedagogiska innehållet i undervisningen och för att det målinriktade arbetet främjar barns utveckling och lärande. Förskollärare har därmed ett särskilt ansvar i utbildningen som arbetslaget genomför gemensamt. Förskollärare ska leda de målstyrda processerna och i undervisningen ansvara för att

- omsorg, utveckling och lärande bildar en helhet,
- planering och genomförande utgår från läroplanen och från det kunnande och de erfarenheter som barnen tidigare har tillägnat sig,
- spontant uppkomna aktiviteter och intressen, vardagliga aktiviteter och rutiner i förskolan blir en del av undervisningen, och
- utveckla pedagogiskt innehåll och miljöer som inspirerar till utveckling och lärande och som utmanar och stimulerar barnens intresse och nyfikenhet samt håller kvar deras uppmärksamhet.

2.1.2 Övriga befattningar och personalkategorier

Barnskötare – Barnskötaren har en pedagogisk utbildning på gymnasienivå eller motsvarande och deltar i arbetslagets gemensamma arbete med barnens utveckling, lärande och omsorg. De genomför delar av undervisningen efter förskollärares planering och kan i övrigt ha olika ansvar beroende på erfarenhet och kompetens inom olika områden.

Förskoleassistent – Befattningen är till för den som saknar barnskötar- eller förskolläraryt- bildning eller annan pedagogisk högskoleutbildning. Förskoleassistenten är en del av förskolornas arbetslag. Fokus ligger främst på det praktiska omsorgsarbetet – men arbetsfördelningen och arbetsuppgifterna i arbetslaget kan variera, beroende på behov och sammansättning av arbetslaget.

På förskolorna finns också en barnhälsa. Förskolans barnhälsoteam (BHT) består av rektor och specialpedagog. En centralt organiserad förskolepsykolog är knuten till barnhälso- teamen, deltar regelbundet på möten och utgör ett stöd i barnhälsans operativa och strategiska arbete. Barnhälsoteamen arbetar främjande, förbyggande och åtgärdande för alla barns hälsa, lärande och utveckling. I det främjande och förebyggande arbetet ingår att utveckla tillgängliga och inkluderande lärmiljöer som gynnar undervisningen för alla barn. Det åtgärdande arbetet innefattar riktade insatser till de barn som är i behov av mer omfattande stöd, till exempel pedagogisk kartläggning, handlingsplan, samverkan med andra aktörer och handledning till arbetslaget.

2.1.3 Andel personal med förskollärlägitimation

	2019	2020	2021	2022	2023
Heltidstjänster i förskolan med förskollärlägitimation, kommunal regi, andel (%)	53	57	52	55	54
Jämförelse riket	43	44	44	44	44

Som framgår av jämförelsen ovan är andelen legitimerade förskollärare i Alingsås kommuns kommunala förskolor stabilt högre än i riket som helhet. Något som är en viktig kvalitetsfaktor. Vetenskapsrådet (2015) beskriver att "förskolans likvärdighet och möjlighet att verka för social jämlikhet är starkt kopplad till förskolepersonalens utbildningsnivå och kompetens." (s. 24).¹

2.2. Förskolans inre organisation

2.2.1 Mindre grupper under dagen

I förskolornas verksamhetsuppföljningar beskriver rektorerna hur de arbetar med att bedriva planerad undervisning i mindre grupper. Uppföljningen visar att det pågår ett omfattande arbete med frågan på förskolorna. En del i detta arbete är att implementera en modell med tre nivåer av organisation under dagen och veckan. Nivåerna benämns enligt följande: grundnivå ("garantinivå"), accepterad nivå (planerade mindre sammanhang) och ambitionsnivå (planerad undervisning i undervisningsgrupper).

De positiva effekter som syns av att bedriva undervisning i mindre grupper och som beskrivs av rektorerna kan delas in i två perspektiv; barnens perspektiv respektive personalens. Ur barnens perspektiv beskrivs en rad positiva effekter såsom en lugnare och tryggare miljö, färre konflikter, ökat inflytande för barnen och ökat talutrymme för varje barn. Ur personalens perspektiv syns en ökad möjlighet att bedriva planerad undervisning, följa upp undervisningens resultat och att använda resultaten av uppföljningarna till att planera den fortsatta undervisningen grundad i gruppens behov, att kunna se varje enskilt barns behov och att bättre kunna stödja barn som behöver särskilt stöd. Uppföljningen visar att det kvarstår utmaningar i arbetet vilket gör att olika förskolor har kommit olika långt i arbetet och att hur stor del av dagen eller veckan där barnen kan vistas i mindre barngrupper varierar mellan förskolorna.

¹ En likvärdig förskola för alla barn. Vetenskapsrådet 2015. <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2015-10-12-en-likvardig-forskola-for-alla-barn.html>

Utmaningarna beskrivs så gott som uteslutande som utmaningar som kan kopplas till förskolornas inre organisation. Exempelvis hur personalplaneringen utifrån scheman och planeringstid kan göras för att möjliggöra att dela in barnen i mindre barngrupper. En annan tydlig utmaning är hur den planerade gruppindelningen ska kunna upprätthållas vid ordinarie personals frånvaro. Ett sätt att arbeta med detta är att öka grundbemanningen i syfte att minska behoven av att ta in vikarier, ett arbetssätt som är under implementering. Det finns också några rektorer som beskriver utmaningar avseende hur lokalernas utformning och storleken på förskolan påverkar möjligheterna. I denna del har arbetet även synliggjort behovet av att ha genomtänkta lärmiljöer för barnen, såväl inomhus som utomhus (se även kapitel 3.1.1. nedan).

2.2.2 Personaltäthet

Personaltätheten redovisas som antal inskrivna barn per årsarbetare, oavsett befattning eller utbildningsbakgrund.

	2019	2020	2021	2022	2023
Inskrivna barn per årsarbetare i förskolan, kommunal regi, antal	5,5	5,5	5,3	5,2	5,1
Jämförelse riket	5,2	5,2	5,1	5,1	5,1

Personaltätheten (mätt som antal barn per årsarbetare) ökar över tid i Alingsås kommuns kommunala förskolor och var 2023 på samma nivå som riket som helhet, efter att ha varit något lägre tidigare under mätperioden. Vetenskapsrådet (2015) diskuterar personaltäthetens betydelse och grundat i en genomgång av forskningsläget sammanfattar de sina slutsatser som att hög personaltäthet har störst betydelse för yngre barn och för barn med svagare socioekonomisk bakgrund.² Dock behöver personaltätheten också kopplas samman med andra faktorer för att ge önskad effekt, exempelvis hur personalen använder de möjligheter som en hög personaltäthet skapar. Det är också viktigt att relatera personaltätheten till barnen faktiska närvarotid och planera så att det är flest personal närvarande när antalet barn är som högst.

2.2.3 Socioekonomisk resursfördelning

Förskolorna kan erhålla kompensation utifrån barngruppernas socioekonomiska förutsättningar. Bidraget utgör cirka fyra procent av resursfördelningen till förskola. Medel fördelas till enheter med en viss socioekonomisk struktur enligt barn- och ungdomsnämndens fastställda faktorer. Modellen används för att fördela resurser mellan enheter.

² En likvärdig förskola för alla barn. Vetenskapsrådet 2015. <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2015-10-12-en-likvardig-forskola-for-alla-barn.html>

Det är sedan rektor som fördelar resurserna inom enheten, utifrån enhetens barns förutsättningar. Rektorer för förskolor som erhåller socioekonomiskt fördelade resurser redovisar att resurserna i huvudsak används till personalförstärkningar för att möjliggöra en högre personaltäthet och/eller för att öka möjligheten för barnen att vistas i mindre grupper. Något som ligger i linje med Vetenskapsrådets (2015) slutsatser (se 2.2.2 ovan).

3. Undervisningen

Undervisning definieras i skollagens (SL 2010:800) kapitel 1 § 3 som:

[...] processer som på lektioner eller vid andra lärtillfällen leds av lärare eller förskollärare mot mål som anges i förordningar och andra författningar som ansluter till denna lag och som syftar till utveckling och lärande genom att barn eller elever inhämtar och utvecklar kunskaper och värden

Som tidigare nämnts ska undervisningen i förskolan utgå från ett innehåll som är planerat eller uppstår spontant och att leken är grunden för utveckling, lärande och välbefinnande i förskolan.

I denna rapport beskrivs undervisningens förutsättningar utifrån perspektivet av lärmiljöernas utformning.

3.1. Lärmiljöerna

De korta beskrivningar av vad som menas med de olika områdena i lärmiljöerna som inleder respektive kapitel nedan (i kursiv stil) bygger på information hämtad från Specialpedagogiska skolmyndighetens hemsida (www.spsm.se).

3.1.1 Fysisk

Med fysisk lärmiljö menas alla de byggnader och utomhusmiljöer där barnen får sin utbildning, men innefattar också möblering och material.

Först kan konstateras att förskolorna har tydligt skiftande förutsättningar såväl rörande inemiljön som utemiljön. Förskolorna arbetar aktivt för att utveckla de fysiska lärmiljöerna utifrån de förutsättningar de har. Mycket arbete bedrivs för att skapa en fysisk lärmiljö med låga möbler, på barnens nivå, och att barnen har enkel tillgång till material.

De lokaler och utemiljöer som finns delas in i olika mindre delar, som "rum i rummet". De olika "rummens" möjligheter anpassas efter barnens intressen eller utifrån den planerade undervisning som för tillfället pågår. Lärmiljöerna beskrivs utifrån detta perspektiv som varande i ständig förändring. Det finns också beskrivningar där mindre "rum" specifikt för läsning, skapande och konstruktion skapats för barnen.

Sammantaget bedöms arbetet med den fysiska lärmiljön kommit längst avseende inomhusmiljöerna och det framkommer utvecklingsbehov i utomhusmiljön, något som också visar sig i verksamhetsuppföljningarnas framtidsytande delar där utvecklad utomhusmiljö är ett relativt vanligt förekommande mål för kommande år.

3.1.2 Pedagogisk

Tillgänglighet i den pedagogiska lärmiljön handlar om att alla barn och elever ska kunna delta i aktiviteter och undervisning som planeras och erbjuds av verksamheten. Undervisningen ska också möta behov hos gruppen och hos individerna, exempelvis avseende stöd, ledning och stimulans.

Rektorens beskrivningar av den pedagogiska lärmiljön är på flera sätt en spegel av den fysiska lärmiljön. Med utgångspunkt i barnens intressen och vilja att utforska skapas och omskapas lärmiljöerna så att barnen i leken känner sig kompetenta och delaktiga i sitt eget lärande. Barnen ges möjligheter att utveckla sin fantasi, sin kreativitet och sitt lärande. Vikten av att pedagogerna är närvarande i barnens aktiviteter och att de ständigt reflekterar över hur den pedagogiska lärmiljön, tillsammans med den fysiska lärmiljön, anpassas till barnens behov och deras utveckling och lärande lyfts också fram.

3.1.3 Social

Den sociala lärmiljön påverkar och påverkas av både pedagogisk och fysisk lärmiljö. Det handlar till exempel om att alla ska uppleva trygghet och studera i den pedagogiska lärmiljön. Det kan också handla om att alla kan vara med och leka när platsen där leken äger rum är fysiskt tillgänglig.

I rektorens beskrivningar av utvecklingen av den sociala lärmiljön ryms såväl värdegrundarbete (utifrån läroplanen) som arbete med barns delaktighet och inflytande och ett förebyggande arbete mot kränkande behandling. Stor vikt läggs vid att skapa en utveckling i barnens sociala samspel, relationer och i deras förmåga att kommunicera med varandra och de vuxna kring sina egna upplevelser. Att arbeta med TAKK (Tecken som Alternativ och Kompletterande Kommunikation) och bildstöd beskrivs som viktiga delar i barnens sociala lärmiljö då detta ökar möjligheterna till kommunikation för alla barn.

4. Sammanfattande analys

Alingsås kommuns förskolor präglas av en hög andel legitimerade förskollärare. Personaltätheten är på en motsvarande nivå som riket som helhet.

Det pågår ett omfattande utvecklingsarbete avseende de olika aspekterna av lärmiljön där framförallt arbetet med utemiljöerna bedöms behöva bedrivas även under de närmast kommande åren.

Arbetet med att barnen ges möjligheter att vistas i mindre barngrupper under dagen har kommit tämligen långt även om en hel del organisatoriskt arbete kvarstår för att arbetsättet ska vara fullt ut institutionaliserat på alla förskolor. Det är också viktigt att fortsätta arbetet med att planera för att kunna säkerställa kvaliteten i verksamheten även vid ordinarie personals frånvaro.